Ҡағиҙәләр

Торомтаева Рәмилә Юлай ҡыҙы,
Сибай ҡалаһы «Ирәндек» лицейының
башланғыс кластар уҡытыусыһы.

Баш хәреф

- Кешенең исем-фамилиялары
- Ер-һыу атамалары
- Хайуан кушаматтары
- Әҙәби әҫәр, гәзит, журнал, китап исемдәре
- Телевидение, радио тапшырыуҙары

Башҡорт теленең төп законы

Башҡорт телендә һүҙҙәр

йә калын ижекле, йә нәҙек ижекле була.

Һуҙынҡы өндәр

калын өндәр	а	о	у	ы	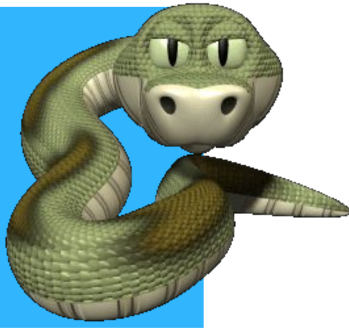
нәҙек өндәр	ә	ө	ү	и	э

Башҡорт теленең төп законы.

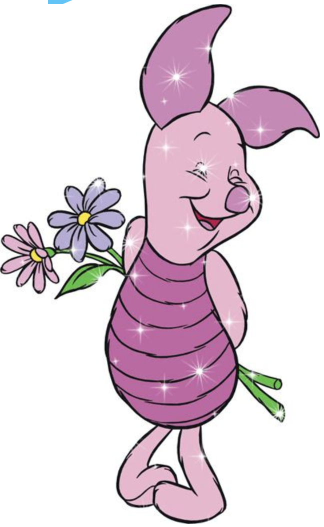

Башҡорт телендә һүҙҙәр йә ҡалын ижекле, йә нәҙек ижекле була. Ялғау ҙа шуға ярашлы ҡушыла: ағас-тар, көҙ-гө, миҙгел-дәр, ҡойола-лар.

Был башҡорт теленең төп законы.

Туғандаш һүҙҙәр, тамырҙаш һүҙҙәр.

Һүҙ яңғыҙ йәшәмәй. Уның яҡын туғандары була. Ундай һүҙҙәр – туғандаш йәки тамырҙаш һүҙҙәр. Тамыры ҡалын булһа, ҡалын ялғау, нәҙек булһа, нәҙек ялғау ҡушыла.

Парлы тартынҡылар

Яңғырау тартынҡылар	б	в	г	ғ	ж	д	з	ҙ
Һаңғырау тартынҡылар	п	ф	к	ҡ	ш	т	с	ç

Башҡорт телендә 14 яңғырау, 10 һаңғырау тартынҡы бар.

Яңғырау тартынҡылар	й	р	л	м	н	ң		
Һаңғырау тартынҡылар							х	һ

[к]-[г], [ҡ]-[ғ], [п]-[б] өндәренең сиратлашыуы

[к], [ҡ], [п] өндәренә бөткән һүҙгә һуҙынҡы өнгә башланған ялғау ҡушылһа, ул өндәр [г], [ғ], [б] өндәре менән алмашына: еләк – еләге, ҡолаҡ – ҡолағы, мәктәп – мәктәбе. Тел ғилемендә һүҙҙәрҙә [к]-[г], [ҡ]-[ғ], [п]-[б] өндәренең сиратлашыуы күренеше тип атала.

Сит телдәрҙән үҙләштерелгән һүҙҙәр

Сит телдәрҙән үҙләштерелгән һүҙҙәр ҡатнаш ижектәрҙән, йәғни нәҙек һәм ҡалын ижектәрҙән торорға мөмкин: си-рат, Би-лал, си-фат, та-лип һ.б.

Был ғәрәп, фарсы телдәренән ингән һүҙҙәр.

Рус теленән үҙләштерелгән һүҙҙәр

Үҙләштерелгән һүҙҙең һуңғы өнө ҡалын ишетелһә, ҡалын ялғау, нәҙек ишетелһә, нәҙек ялғау ҡушыла: **билет – билеттар, кухня – кухняға, июль – июлдә.**

Ысмала, әсмүхә, мейес, ужым, арыш, гәзит, бирсәткә, тәпешкә – рус теленән үҙләштерелгән һүҙҙәр.

Рус теленән үҙләштерелгән һүҙҙәр

Нәҙеклек билдәһенә бөткән һүҙҙәргә ялғау ҡушҡанда, нәҙеклек билдәһе төшөп ҡала: токарь – токарҙы, тюлень – тюленде, портфель – портфелдәр. Ай исемдәренең күбеһе нәҙеклек билдәһенә бөтә һәм уларға нәҙек ялғау ҡушыла: апрель – апрелдә, декабрь – декабрҙең һ. б.

Календарь, токарь, слесарь, лагерь һүҙҙәрен иҫендә ҡалдыр. Уларға ҡалын ялғау ҡушыла.

Сит телдәрҙән үҙләштерелгән һүҙҙәр

Ҡуш тартынҡыға бөткән сит телдәрҙән үҙләштерелгән һүҙҙәргә ялғау ҡушҡанда ҡуш тартынҡының береһе төшөп ҡала: **металл – металға, класс – класта**.

Ике өндө белдереүсе хәрефтәр

Е, ю, я хәрефтәре ике өндө белдерә. Һүҙ башында [йэ],[йу],[йа] өндәре ишетелгән урында е, ю, я хәрефтәре яҙыла; ер, ел, юл, юна, яра, яға һ. б.

Һүҙ башында ла, һүҙ уртаһында ла, һүҙ аҙағында ла [йу],[йа] өндәре ишетелгән урында ю, я хәрефтәре яҙыла.

Һүҙ башында [йэ] өнө ишетелһә – е хәрефе яҙыла

Һүҙъяһалыш

дуҫ
- дуҫтар
- дуҫһыҙ
- дуҫлыҡ
- дуҫтарса

еләк
- еләкле
- еләкһеҙ
- еләклек
- еләксе

ялғауҙар

- үҙгәртеүсе
- яһаусы

Ялғауҙар

- Үҙгәртеүсе
  - Ялғау ҡушҡанда һүҙҙең мәғәнәһе үҙгәрмәһә
- Һүҙ яһаусы
  - Ялғау ҡушҡанда һүҙ икенсе бер төрлө мәғәнәгә эйә булһа

Тамырында ла, ялғауында ла о!
Тамырында ла, ялғауында ла ө!

Һүҙҙең тамырында о йәки ө хәрефе булһа, уны нимәне? нимәнең? һорауына ярашлы үҙгәрткәндә һүҙҙең ялғауында ла о йәки ө хәрефе яҙыла.

Ҡуш тартынҡылы һүҙҙәр

ҙ,т хәрефенә бөткән предметтың атамаһын белдергән һүҙгә -ҙәр, -ҙар, -ҙа, -ҙә, -ҙө, -ҙо йәки -тәр, тар, -тә, -та, -тө, -то һәм башҡа ялғауҙар ҡушҡанда һүҙҙә ҡуш тартынҡы барлыҡҡа килә: күҙҙәр, кәрәҙҙәр, һаҙҙа, көҙҙө, ҡанаттар, минуттар, һ.б.

Куш тартынҡылы һүҙҙәр

ат – та
ат – ты
ат – тар
баҙ – ҙы
баҙ – ҙа
баҙ – ҙар

эт –те
эт – тә
эт – тәр
кәрәҙ- ҙе
кәрәҙ – ҙә
кәрәҙ - ҙәр

Ҡушма һүҙҙәр

Ике һүҙ ҡушып яһалып, бер предметтың атамаһын, хәрәкәтен, билдәһен белдерһә, бындай һүҙҙәр ҡушма һүҙҙәр тип атала: көнбағыш, ҡыҙылғанат, Ямантау, ҡарай-ҡарай, яман-яман һ.б

Ҡушма һүҙҙәр

- Ҡушып яҙыла
- Һыҙыҡса аша яҙыла
- ь,ъ айырыу билдәләре яҙыла

ҡушма һүҙҙәр
ҡушып яҙыла
ь,ъ билдәләре ҡасан яҙыла?
һыҙыҡса аша яҙыла
нәҙек тамыр
+ ь +
я йәки ю хәрефтәренә башланған тамыр
ҡалын тамыр
+ ъ +
я йәки ю хәрефтәренә башланған тамыр
ҡабатлау йәки ишләү юлы менән яһалғанда

Һылтанмалар:

- Ф.Ш.Сынбулатова, Г.Ә. Вәлиева
«Башҡорт теле» 3 класс өсөн дәреслек
1,2 –се киҫәктәр,
З.Биишева исемендәге «Китап» нәшриәте,
Өфө- 2012